

СТРУКТУРА НА ФОНОЛОГИЧНОТО ОСЪЗНАВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЦА

Катерина Щерева¹

Фонологичното осъзнаване е осъзнатата чувствителност към звуковата структура на езика, която включва способността за идентифициране, изолиране, сливане, разделяне и манипулиране на звуковете на езика. Развитието на фонологичното осъзнаване играе важна роля при диагностиката на познавателните постижения и определя насоките на ранната интервенция при дислексия. Скоростта на назоваване представлява комплексна интеграция на много процеси, свързани с познавателната и лингвистичната сфера. Основната цел на това експериментално проучване е да се изследва структурата на явлението фонологично осъзнаване.

Представени са резултатите от експериментално изследване на автора на 227 български деца. Доказва се, че фонологичното осъзнаване и бързото назоваване, са ясно очертани компоненти във факторната структура на явлението и трябва да се разглеждат като независими, самостоятелни и значими величини.

Ключови думи: фонологично осъзнаване, бързо назоваване, факторна структура, дислексия.

Теоретични предпоставки

Над две десетилетия нито една от областите за езиково изследване не е концентрирала така вниманието на научната общност, както фонологичното осъзнаване. *Фонологичното осъзнаване* (“phonological awareness“) е разбирането, от страна на индивида, че устната реч (например: изречения, думи, срички) може да бъде разделена на съставни части, които да бъдат манипулирани. Това е *осъзнатата чувствителност към звуковата структура на езика*, която включва способността за идентифициране, изолира-

---

¹ Катерина Щерева е доктор по специална педагогика /логопедия/; хоноруван асистент в СУ „Климент Охридски“

Адрес за контакти: katerinashtereva@abv.bg

не, сливане, разделяне и манипулиране на звуковете на езика (Adams, 1990; Snow, Burns, & Griffin, 1998; Torgesen & Bryant, 1994; Ю. Стоянова, 2009).

Редица автори считат, че *фонологичното осъзнаване включва пет нива на езикови умения*. Според Чард и Диксън, тези пет нива на умения на фонологично познание (римуване, фонемна идентификация, сливане, сегментиране и манипулиране) следват последователна йерархия на развитие (Chard & Dickson, 1999).

От своя страна, Адамс прави задълбочено терминологично описание на нивата на фонологичното осъзнаване като способност: 1) да се „чуват“ рими и алитерации, като осъзнаване на ритмиката в детските стихове; 2) да се правят лингвистични упражнения на базата на съпоставяне на звуковете в думите за създаване на рима и алитерация; 3) да се сливат и разделят срички; 4) да се сегментират думи на съставните им фонемни (както например преброяване на фонемите в дума) и 5) да се изпълняват задачи за фонемно манипулиране (например допълване, елиминиране на отделна фонема или сричка или възстановяване на думи от отделни съставки) (Adams, 1990).

Редица изследвания потвърждават, че психолингвистичната концептуализация на развитието на фонологичното осъзнаване има значителен принос при оценката на развитието на децата, играе важна роля при диагностиката на познавателните постижения в образователната система, определя насоките на ранната интервенция при дислексия и не на последно място, води до разработването на програми и инструкции за ефективно терапевтично въздействие.

Скоростта на назоваване представлява комплексна интеграция на много процеси, свързани с познавателната и лингвистичната сфера (Denckla, Cutting, 1999). Скоростта на назоваване типично се определя чрез Тест за бързо автоматично назоваване (Rapid Automatic Naming Test, RAN, 1976), който изисква да се назоват основните цветове, нарисувани обекти, цифри и букви (Wagner & Torgesen, 1987, Manis, 1999). Авторите отбелязват, че времето за назоваване на стимули е различно с нарастване на възрастта и е свързано със способността за четене. По-големите деца са по-бързи в назоваването, в сравнение с по-малките, а подрастващите с подобра техника на четене показват по-висока скорост от „лошите“ читатели.

Дискусия в областта на логопедията има и относно отношението между бързото назоваване и фонологичните дефицити. Манис и кол. поставят два неизяснени проблема при бързото назоваване: 1. Дали бързото назоваване е част от фонологичните умения?; 2. Какви компоненти са включени в бързото назоваване? (Manis, 1999).

Предвид разнообразните методи, чрез които може да бъде оценено развитието на фонологичното осъзнаване у индивида, е *изключително важно да се идентифицират процесите, които съвкупно формират фонологичното осъзнаване* (Runge & Watkins, 2006). Авторите коментират, че *изборът коя от задачите за фонологично познание да бъде използвана, зависи от фактора структура на явлението*. Това идентифициране на компонентите и факторните детерминанти стои в основата и на планирането